
Bernhard von Bülow és a világpolitikai álmok

A Német Császárság kancellárjainak sorában Bernhard von Bülow előkelő helyet biztosított magának. Bár az Otto von Bismarck (1815–1898) után következő kancellároknak fel volt adva a lecke, maga Leo von Caprivi (1831–1899) kancellár is sokatmondóan úgy nyilatkozott róla, miszerint hivatali ideje alatt egy óriás árnyékában kellett állnia. Az idős és szenilis Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst (1819–1901) pedig nem is törekedett arra, hogy gigászi magasságokba törjön. Egyes történeti megközelítések szerint Hohenlohe sokkal inkább előkészítette a talajt Bülow számára, mert már látta a tehetséget benne, hiszen 1897-től alkalmazta őt a külügyminisztériumban. Az agg Hohenlohe viszalépése után II. Vilmos császár (1859–1941) a sikeres külügyi államtitkárát nevezte ki kancellárnak. Bülowot a diplomata habitusának köszönhetően kiváló tárgyaló és kompromisszumkésztség jellemezte, ugyanakkor a vilmosi világhatalmi ideával is a messzemenőig azonosulni tudott.

A kancellárok tudományos igényű biográfiáira szükség van Németországban és külföldön egyaránt. Példának okáért Otto von Bismarckról számos életrajz látott már napvilágot. *Leo von Caprivi* életrajza német nyelven még várat magára, viszont angol nyelven már közzétettek egyet.¹ Hohenlohe-ről a közelmúltban publikált *Volker Stalmann* tudományos életrajzot.²

Ugyanakkor Bülow életéről, illetve politikai tevékenységéről – Bismarckhoz hasonlatosan – készültek modern szemléletű és újszerű feldolgozások. Így a teljesség igénye nélkül meg kell említenünk *Peter Winzen*, *Gerd Fesser* és *Katharine Anne Lerman* egy-egy munkáját.³ Bülow életé-

1 Nichols, John Alden: *Germany after Bismarck. The Caprivi era 1890–1894*. Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, 1958.

2 Stalmann, Volker: *Fürst Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst 1819–1901. Ein deutscher Reichskanzler*. Paderborn, Schöningh Verlag, 2009.

3 Winzen, Peter: *Reichskanzler Bernhard Fürst von Bülow. Weltmachtstrategie ohne Fortune – Wegbereiter der großen Katastrophe*. Göttingen, Muster-Schmidt Verlag, 2003.; Fesser, Gerd: *Reichskanzler Bernhard Fürst von Bülow. Eine Biographie*. Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991.; Lerman, Katharine Anne: *The chancellor as courtier. Bernhard von Bülow and the Governance of Germany 1900–1909*. Cambridge, Cambridge University Press, 1990.; Winzen, Peter: *Bülow's Weltmachtkonzept. Untersuchungen zur Frühphase seiner Außenpolitik 1897–1901*. Schriften des Bundesarchivs [Band 22], Boppard am Rhein, Harald Boldt Verlag, 1977.

nek és pályájának bemutatását nagyban megkönnyíti, hogy négy kötetben több mint 2000 oldal terjedelemben hagyta az utókorra visszaemlékezéseit (Denkwürdigkeiten). Ezen kötetek bizonyos állításainak hitelességét egyes historikusok megkérdőjelezték. Mégis a Bülow halála után közreadott kötetek meghatározó jelentőségűek.

Kiváltképpen fontosnak tartjuk Peter Winzen korábbi tudományos eredményeit a Bülow-kutatással kapcsolatban, így röviden felvázoljuk a szerző pályáját.

Peter Winzen 1943-ban az oberpfalzi Parsbergben született. Egyetemi tanulmányait Heidelbergben, Münchenben végezte, az államvizsgát a Kölni Egyetemen szerezte meg. A doktori disszertációját 1973-ban védte meg, ezt követően az 1974–1975-ös tanévben a University of East Anglia ösztöndíjasa volt. Winzen 1976 és 1998 között a Bergisch gladbach-i Dietrich Bonhoeffer Gimnáziumban dolgozott. 1989 és 2002 között a Bajor Tudományos Akadémia (Die Bayerische Akademie der Wissenschaften) Történeti Bizottságának munkatársa volt. 2003-tól a Kölni Egyetem történeti szemináriumának előadója. Mára Winzen Bülow pályájának egyik legjobb ismerője, fókuszában az 1897 és 1909 közötti életpálya állt, amelynek ábrázolásához közel 30 levéltár állományát használta fel. Így nem véletlen, hogy a teljes politikai életrajzot mint a Bülowval kapcsolatban folytatott kutatások megkoronázásaként Peter Winzen készítette el és adta közre 2013-ban a regensburgi Pustet Verlag gondozásában. Mindemellett meg kell jegyeznünk, hogy a II. Vilmos köré szerveződő Philipp zu Eulenburg (1847–1921) által vezetett kamarilla, valamint Eulenburg homoszexuális botrányának bemutatása is Winzen nevéhez fűződik.⁴

Winzen vaskos biográfiáját a klasszikus életrajzok struktúrájához hasonlóan építette fel. Vagyis értelemszerűen időrendben dolgozta fel Bülow életének egyes részleteit, s ettől csak a kancellári működésének bemutatásakor tekintett el. A kötetet a szerző három jól elkülöníthető részre tagolta. Az első egységben mutatja be Bülow fiatalkorát egészen a külügyminisztériumban eltöltött évekig. A második blokkban ábrázolja Bülow kancellárságát, külön reflektálva a kül- illetve a belpolitikájára. Ebben a szakaszban töri meg Winzen a kronologikus elvet és elemzi külön-külön az életpálya fő szakaszát. A harmadik és egyben utolsó fejezet pedig Bülow Rómában eltöltött nagyköveti, illetve halála előtti éveit vizsgálja.

Winzen biográfiájának első fejezetében – amelynek Felemelkedés (Aufstieg) címet adta – mutatja be Bülow származását, ifjúkorát, illetve

4 Winzen, Peter: Das Ende der Kaiserherrlichkeit. Die Skandalprozesse um die homosexuellen Berater Wilhelms II. 1907–1909. Köln, Böhlau Verlag, 2010.

pályáját a kancellári kinevezéséig. Bernhard von Bülow Hamburg egy korabeli külvárosában Klein Flottbekben látta meg a napvilágot 1849-ben. Édesapja Bernhard Ernst von Bülow (1815–1879) aki szintén nagy karriert futott be, hiszen diplomata volt, majd Bismarck alatt külügyi államtitkár, édesanyja pedig egy gazdag hamburgi polgár leánya, Louise Victorina Rücker (1821–1894).

Az ifjú Bülow gimnáziumi tanulmányait Frankfurt am Mainban, valamint Neusterlizben kezdte meg, később az ötéves hallei polgári iskolában folytatta, ahol 1867-ben szerezte meg az érettségi bizonyítványt. Az egyetemet 1867 és 1870 között végezte Lausanne-ban, ezt követően Lipcsében és Berlinben filozófiát, történelmet, jogot és államtudományokat hallgatott. Később tanulmányait megszakította, és 1870 júliusától 1872 júniusáig katonai szolgálatot teljesített, így részt vett az 1870. évi franciák ellen vívott háborúban. A fiatal Bülow-t 1871. március 8-án hadnaggyá léptették elő, s mint katona 1872. március 25-én sikeresen abszolválta az ügyvédi vizsgáit.

Winzen biográfiájában nagy hangsúlyt fektetett Bülow diplomata pályájának bemutatására, ugyanis Bülow Hohenlohe-Schillingsfürsthez hasonlatosan kancellári kinevezése előtt külügyi szolgálatot látott el.

Bülow édesapjának 1873. októberi külügyi államtitkári kinevezését követően november végén lépett szolgálatba a minisztérium második osztályán, ahol a kereskedelem és a jog volt a referenciája. Ezt követően rövid, közel egy éves római kiküldetés következett, majd 1875-ben sikeres diplomatavizsgát tett, és még ebben az évben Szentpétervárra került. 1876-ban néhány hónapon keresztül teljesített szolgálatot a bécsi követségen, mint második titkár, ahol megismerte leendő nejét. Az év végén Athénba megbízott vezetőnek nevezték ki. Winzen szólt arról is, hogy apja jóvoltából Bülow részt vett az 1878. évi berlini kongresszuson mint titkár, ahol közelebbről tanulmányozhatta a kor Európája vezető politikusainak tevékenységét. 1878-tól 1884-ig a Német Birodalom párizsi követségén dolgozott több beosztásban. Ekkor egyébként a német nagyköveti tisztelet a bajor származású Hohenlohe-Schillingsfürst (1874–1885) töltötte be.

Winzen könyvében betekintést engedett Bülow magánéletébe is. Bülow párizsi működése alatt egy férjes asszonyba Maria Beccadelli di Bolognába (1848–1929) szeretett bele, aki társadalmi ragban éppen megfelelt volna számára. Az asszony egyébként a szintén diplomata Karl von Dönhoff gróf (1833–1906) felesége volt és már két gyermekük is született. A pár csöndben elvált, majd 1886-ban Maria és Bülow összeházasodtak. 1884-től négy évig Szentpétervárott szolgált, mint első titkár. Innen a Román Királyságba

vezetett az út, itt Bülow-nak alkalma nyílt tehetségét is bemutatnia, ugyan-
is 1888-tól a bukaresti főkonzulátus élére nevezte ki a rövid uralkodású
III. Frigyes császár (1831–1888), és egészen 1893 év végéig működött itt.
Ekkor kötött barátságot többek között Agenor Gołuchowski (1849–1921)
osztrák–magyar diplomatával, a Monarchia későbbi külügyminiszterével
(1895–1906). Anton von Monts gróf (1852–1930), a Német Birodalom bu-
dapesti konzulja szolgálati ideje alatt (1890–1894) jó barátságot ápolt Bü-
low-val. Monts visszaemlékezéseiben megjegyezte, hogy a számolási kész-
ség és a gazdasági kérdések nagyon távol álltak Bülow-tól.⁵ Legnagyobb
hibája azonban az volt, hogy mindig azt jelentette, amit Berlinben hallani
akartak. Ezzel a hozzáállásával az osztrákellenességről ismert Herbert Bis-
marck (1849–1904) külügyi államtitkárnak kedvezett. Monts véleménye
ellenére Bülow karrierje tovább ívelt felfelé, ugyanis elérkezett számára
diplomata működésének csúcspontja, hiszen II. Vilmos 1893 decemberében
római nagykövetté nevezte ki.

Winzen monográfiájában jól láttatja Bülow kapcsolatainak alakulását, pél-
dának okáért személyes viszonyát a trónörökössel, a későbbi II. Vilmostal, s a
szerző ábrázolja a Bülow-Eulenburg-tengely kialakulását is, akik ekkor még
jó barátságot ápoltak egymással, s mindketten a császár bizalmasai voltak.

Bülow 1897-ben visszatért Berlinbe, és a köztudottan átmeneti kancellár-
nak tartott Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst külügyi államtitkárává ne-
vezte ki. Így Bülow egyre közelebb került álmához, a kancellári pozícióhoz.
Államtitkári minőségében pályáját siker jellemezte, Winzen ügyesen mutat rá
arra, hogy világhatalmi törekvései ekkor erősödtek fel. A Német Császárság
expanzív gyarmatpolitikáját tekintve, és II. Vilmos ezen igényeit Bülow kész-
séggel szolgálta ki. Törekvéseit a császár grófi ranggal honorálta. Kína-poli-
tika, bagdadi vasút, gyűjtőpolitika és flottaépítés, néhány szó, amely Bülow
tevékenységét jellemezte külügyi államtitkári időszakában.

A kötet második részében Winzen előbb a kancellár kül- majd belpoliti-
káját elemezte. Egyébként a fejezet A birodalom élén (An der Spitze des
Reiches) címet kapta. Hohenlohe visszalépése után II. Vilmos 1900. októ-
ber 17-én Bülow-t nevezte ki kancellárrá. Az uralkodó hatalmas reménye-
ket fűzött az újonnan kinevezett kancellár személyéhez. Bülow vonakodva
állt hozzá az angol–német szövetségi tárgyalásokhoz, amelyeket még ál-
lamtitkári hivatali ideje alatt kezdett meg, így elszalasztotta a brit szövetség
lehetőségét. Alfred Tirpitz (1849–1930) tengernaggyal a német flotta bőví-
tésébe kezdett, a marokkói krízis viszont visszavetette a németek pozícióját

5 Erinnerungen und Gedanken des Botschafters Anton Graf Monts. Hrsg. v. Karl Friedrich
Nowak und Friedrich Thimme. Berlin, Verlag für Kulturpolitik G.M.B.H., 1932. 152.

a térségben. Lemondásának hátterében II. Vilmos a The Daily Telegraph számára adott 1908. évi válságot okozó interjúja állt, amely szétfeszítette kettejük szoros viszonyát.

Diplomáciai tapasztalatainak köszönhetően kancellárként is meglehetősen jól értett a külpolitikához, ez azonban nem volt elmondható a belpolitikáról. Ebben volt segítségére Arthur von Posadowsky-Wehner gróf (1845–1932) mint kancellárhelyettes és belügyi államtitkár. A császárság Caprivi-kori vám- és kereskedelmi szerződéseinek lejáratát idejükhöz közeledtek, így azokat a birodalom ismét meg kívánta újítani. A kormány 1900 és 1902 között a vámtételek felemelését tervezte, így a Bernhard von Bülow vezette kabinet a gabonavámost a korábbi 3,5-ről 7,5 márkára emelte fel. Végül 1902 decemberében a német Reichstag elfogadta az új vámtételeket, amelyek nyomán megindultak a tárgyalások a szövetségesekkel 1904-ben a vám- és kereskedelmi szerződés megkötésére. Bülow hivatali ideje alatt a pénzügyi stabilitás is megromlott és az államadósság is magasra szökött részben a flottaépítésnek köszönhetően. A bevételeket Bülow adóemeléssel próbálta pótolni, de azokat a Reichstag leszavazta, így közvetlen módon ez is hozzájárult 1909. júliusi bukásához.

Bülowot autoriter vezetési stílus jellemezte, személyes akarata érvényesült kormányzása során. Peter Winzen helyén kezeli a kancellár felelősségét a Németországot a világháborúba sodró világpolitikai célok hajszolásában.

Konrad Canis nyugalmazott professzor „trilógiája”⁶ (Bismarcks Außenpolitik 1870 bis 1890. Aufstieg und Gefährdung; Von Bismarck zur Weltpolitik. Deutsche Außenpolitik 1890 bis 1902.; Der Weg in den Abgrund. Deutsche Außenpolitik 1902–1914.) remek érzékkel mutatja be a bismarcki stabilitástól az összeomlásig a birodalom külpolitikáját, valamint mutat rá a világpolitika kudarcára. Canis kötetéhez hasonlóan Winzen is igyekszik bemutatni Bülow expanzív külpolitikai törekvéseit, ugyanakkor elismerve azok érdemeit és kudarcait.

Az utolsó fejezetben Bülow életének végső szakaszát mutatja be a szerző, amelynek Római száműzetésben (Im römischen Exil) címet adta. Pályája végén – elsősorban felesége szoros kapcsolata miatt – II. Vilmos rendkívüli nagykövetté nevezte ki Rómába. Feladata az olasz kormány meggyőzése volt arról, hogy a központi hatalmak oldalán lépjenek be a háborúba, azonban Bülow ezen missziója eredménytelen maradt. Az Olasz Királyság

6 Canis, Konrad: Bismarcks Außenpolitik 1870 bis 1890. Aufstieg und Gefährdung. Paderborn, Schöningh Verlag, 2004.; Von Bismarck zur Weltpolitik. Deutsche Außenpolitik 1890 bis 1902. Berlin, Akademie Verlag, 1999.; Der Weg in den Abgrund. Deutsche Außenpolitik 1902–1914. Paderborn, Schöningh Verlag, 2011.

hadba lépése után a diplomáciai kapcsolatok is megszakadtak a Német Birodalommal, így Bülow hivatalos megbízatása 1915. május 25-én sikertelenül zárult. Theobald von Bethmann Hollweg (1856–1921) lemondása után, 1917-ben Bülow neve is felmerült, hogy visszatérhet a birodalom kormányának élére, azonban az uralkodó ezt elutasította. Élete végén Rómában élt és az Ullstein kiadó megbízásából politikai testamentumán dolgozott, amelynek megjelenését szigorúan csak halála után engedélyezte. 1929-ben hunyt el az olasz fővárosban.

A kötet terjedelmét tekintve vaskos, összesen 573 oldal. A szöveg végjegyzetekkel van ellátva, a jegyzetek az egyes fejezetek végén találhatók. Winzen biográfiájának elkészítéséhez széles körű feltáró és kutatómunkát végzett, ugyanis huszonhét levéltár, illetve közgyűjtemény Bülow-val kapcsolatos anyagát tekintette át. A német közgyűjteményeken túl külföldi levéltárak anyagát is felhasználta a szerző, úgymint angol, belga és osztrák archívumok állagait. A kötet válogatott irodalma óriási mennyiségű, Winzen remek érzékkel használja a korabeli publikációkat, csak úgy mint a rég-, illetve a közelmúltban megjelent irodalmat. A mű a korábbi német nyelvű szakirodalomhoz képest jóval szélesebb anyagban vizsgálja Bülow politikai tevékenységét és a Denkwürdigkeitenhez képest mélyebb betekintést enged a kancellár magánéletébe.

Az illusztráció kapcsán elmondhatjuk, hogy a kötetben számos fotó, levél kapott helyet, összesen 39 darab. Ezeknek egy részét a Denkwürdigkeiten hasábjain már publikálták, azonban előfordulnak kevésbé ismertek és ismeretlenek egyaránt, amelyek színesítik a monográfiát. Így egyes levéltárakból előkerült képek – mint például Karl Max von Lichnowsky (1860–1928) hagyatékából, aki Bülow beosztottja volt bukaresti konzuli ideje alatt – kuriózumnak számítanak. A kötet legvégén pedig nyolc oldalas névmutató kapott helyet.

Az ismertetett kötetet ajánlom minden olyan olvasó számára, aki érdeklődést mutat a Német Császárság, a német külpolitika, illetve a kancellárok működése iránt. Ugyanakkor haszonnal, s izgalommal forgathatja a kötetet a biográfiáért rajongó kutató, érdeklődő, hiszen egy rendkívüli életpályát ismerhet meg Bernhard von Bülow életén és munkásságán keresztül.

Peter Winzen: Reichskanzler Bernhard von Bülow. Mit Weltmachtphantasien in den Ersten Weltkrieg. Eine politische Biographie. (Bernhard von Bülow birodalmi kancellár. Világ hatalmi fantazmagóriák az első világháborúban. Politikai életrajz.), Pustet Verlag, Regensburg, 2013. 573 o.

Kárbin Ákos